

Tro og identitet – under erfaringens trykk

Av Jan-Olav Henriksen og Hilde Marie Aarflot

Sammendrag

Gudstro og identitet er forbundet på ulike måter: Erfaringen av Gud kan forme selverfaringen, men avgjørende interpersonale erfaringer kan også være bestemmende for erfaringen av Gud. Utviklingen av kristen identitet spiller derfor nødvendigvis sammen med andre, psykologiske forutsetninger for identitet. Vi kan ikke ignorere disse forutsetningene eller tro at bare man forkynner «det rette», blir alt bra av seg selv. Fordi kristen tro har en dyp psykologisk forankring, bidrar den til både å tolke erfaringer og til å åpne for nye erfaringer i selvet. Nettopp fordi det her er snakk om elementer som går dypt i personligheten, er det så viktig å tenke gjennom på hvilken måte det å forholde seg til Gud kan fremme gode og positive sider ved hele identitetsutviklingen. Det illustreres i artikkelen ut fra noen poenger hos Heinz Kohut.

Innledning

I denne artikkelen vil vi reflektere litt over hvordan vår erfaring av Gud er bestemt av andre erfaringer – de som har formet vår identitet. Vi vil også tematisere hvordan våre erfaringer preges av hva slags forhold vi har til Gud – og hvordan gudsforholdet er preget av de avgjørende erfaringene som har dannet identiteten vår. For hvordan vi danner vår identitet, og hvordan Gud får spille en rolle i identitetsdannelsen, er ikke entydig. Disse forholdene er vevet sammen på mange og ulike måter, og de utfordrer både teologisk og sjelsesørgerisk bevissthet.

Et sentralt trekk i all kristen forkynnelse og undervisning er at vi blir fortalt hvem vi skal være – eller hvem vi er. Slik sett blir kristen tro formidlet som en form for identitetsdannelse. Troens innhold bestemmer også hvem vi kan erfare og oppleve oss selv som. Men det som forkynnes og formidles, fungerer aldri i noe tomt rom: Det spiller sammen med, påvirkes av og påvirker det som ellers er med på å forme identitet og tro. Kristen identitet eksisterer derfor ikke uavhengig av andre former for identitets- og livsbetingelser. Kristen tro spiller sammen med erfaring, formes av erfaring og former selv erfaring.

Hvis vi skal gjøre dette litt mer konkret, kan vi si at innholdet i forkynnelse og undervisning – det som kan kalles de grunnleggende og avgjørende elementene fra tradisjonen som former

Sagt på en annen måte: Man kan ikke tenke at utvikling og opprettholdelse av kristen identitet er noe som er tilstrekkelig ivaretatt dersom man bare tenker på innholdet fra «avsendersiden», og ignorerer det som finnes av forutsetninger på «mottakersiden».

identitet, kan sammenliknes med partituret til et musikkstykke: De er som notene, takt og toneart, mens hvordan dette konkret spilles og spilles ut, er avhengig av personlige forutsetninger i den som møter forkynnelsen, den som forkynner – og relasjonen mellom dem. Klang og preg er derfor ikke noe som bare bestemmes av partituret, men også av de gitte forutsetningene som finnes, og som faktisk må til for at det skal oppleves som meningsfullt og viktig å få frem eller motta budskapet.

Disse enkle betraktningene gjør at vi aldri kan se kristen tro og identitet som noe annet enn noe som vokser frem av relasjonelle sammenhenger; sammenhengen mellom personer og andre personer i deres relasjoner, og sammenhengen mellom personer og tradisjonens innhold. Det er utilstrekkelig å tenke at bare vi forkynner «det rette», blir troen formidlet rett og identiteten utviklet på en sann og rett måte. Sagt på en annen måte: Man kan ikke tenke at utvikling og opprettholdelse av kristen identitet er noe som er tilstrekkelig ivaretatt dersom man bare tenker på innholdet fra «avsendersiden», og ignorerer det som finnes av forutsetninger på «mottakersiden». Det kan dessuten være slik at forutsetningene hos mottakeren kan endre seg gjennom livet, på måter som setter identiteten på prøve. Det skal vi eksemplifisere nedenfor, når vi snakker om gode og problematiske konsekvenser av å hevde at alle kristne har et kall fra Gud.

Det som er sagt ovenfor, er ikke noe annet enn det grunnleggende poenget at kristen identitet spiller sammen med andre, psykologiske forutsetninger for identitet. Vi kan ikke ignorere disse forutsetningene eller tro at bare man forkynner «det rette», blir alt bra av seg selv. Utviklingen av kristen identitet og utviklingen av personlig identitet lar seg ikke koble fra hverandre. Kristen tro har en dyp psykologisk forankring, og den bidrar til både å tolke

erfaringer og åpne for nye erfaringer i selvet som kan gjennomstrømme alle deler av det personlige livet. Nettopp fordi det her er snakk om elementer som går dypt i personligheten, er det så viktig å tenke gjennom på hvilken måte det å forholde seg til Gud kan fremme gode og positive sider ved hele identitetsutviklingen. Det skal vi illustrere ved å se litt på noen poenger hos Heinz Kohut.

Et innsteg til identitet: Heinz Kohut

En tjenlig måte å se identitet og dannelsen av den på, er å gå til Heinz Kohuts selvpsykologi. Kohut ser det han kaller kjerneselvet (the nuclear self) som personlighetens organiserende sentrum, og som formet av avgjørende erfaringer med andre. Dette selvet er mer grunnleggende enn for eksempel *ego*, *id* og *superego* hos Freud, og «is the basis for each person's sense of being an independent center of perception and initiative, and for one's sense of having a body and mind unified in space and continuous through time».¹ For Kohut dannes dette kjerneselvet i spenningen mellom to poler: På den ene siden den som utgjøres av en persons mest grunnleggende ambisjoner, mål og opplevelse av egenverd. På den andre siden den som utgjøres av de grunnleggende normer og verdier. Den første polen blir dannet ut fra hvordan det lille barnets grandiositet og ekshibisjonisme blir speilet, møtt, anerkjent og ivaretatt. Den andre polen utvikles ut fra hvordan det lille barnets idealisering og opplevelse av å være ett med forelderens «allmakt» og det de representerer av trygghet. Mellom disse to polene dannes det en kreativ spenning som motiverer til å utfolde de særegne mulighetene som den enkelte har. Denne spenningen kan ses på som den energien som driver personen videre i sin utvikling. Det er med andre ord ikke driftene, men motivasjonen til selvtutfoldelse, som på grunnleggende måte er dannet ut fra barnets relasjon til foreldre.²

En avgjørende forutsetning for selvets utvikling er at barnet får erfaringen av at noen forholder seg empatisk til det. Empati er grunnleggende for utviklingen av selvet.

En avgjørende forutsetning for selvets utvikling er at barnet får erfaringen av at noen forholder seg empatisk til det. Empati er grunnleggende for utviklingen av selvet. Erfaringen av den skjer gjennom interaksjonen foreldre–barn. Empati er derfor bokstavelig talt grunnleggende for barnets erfaring av seg selv. Gjennom erfaringen av andres empati kan barnet danne et såkalt *selvobjekt*, dvs. en representasjon av den andre som en del av seg selv, i sitt intrapsykiske «rom». Dette selvobjektet (av en selv) har ingen eksistens eller betydning adskilt fra ens indre selv. Det empatiske samspillet mellom foreldre og barn preger utviklingen av selvets utvikling av sin identitet, som oppleves og dannes i spenningen mellom de to polene. Anthony Kill beskriver dette slik:

For example, when a mother perceives her infant's distress or need by her empathic «in-tuneness» with her child, and responds with appropriate soothing and relief, the infant is calmed by feeling merged with the soothing, relief-giving psychic organization of the adult. Both the parent's and the infant's capacity for empathic connection is involved in the self-self object relationship. Sufficiently admiring, strong and available parental selfobjects serve as mirrors for the young child's healthy grandiosity and exhibitionism (i.e., the infant's sense of «I am Perfect») which, when appropriately mirrored, matures into basic ambition and self-confidence. Parents also serve as idealized omnipotent figures with whom the child can merge (i.e., in the infant's experience of «You are Perfect, and I am part of You.») This idealized merger, when empathically received, matures into the child's own high ideals, deeply held convictions and moral principles.³

For at barnet skal vokse og bli selvstendig, og ikke være avhengig av bekreftelse og trygghet fra de voksne hele tiden, trenger det imidlertid å gjøre såkalt *frustrerende* erfaringer, dvs. erfaringer der det ikke blir grenseløst møtt med empati eller bekreftelse. Kohut snakker her om *optimal* frustrasjon som er tilpasset barnets utviklingsnivå og ikke traumatisk for det å erfare. Typiske eksempler på optimal frustrasjon er når barnet blir møtt med mer selektive responser på sin adferd, slik at barnet erfarer at noe det gjør er ok, samtidig som andre ting ikke er det. Dermed blir det både *trygget og bekreftet, og*

Erfaringen av at mor eller far ikke alltid er til stede eller vet alt, vil gjøre at barnet i stedet for å støtte seg til idealiserte forestillinger om dem, må internalisere en egen forståelse av hva som er trygt og godt.

samtidig gitt noen normative rammer for hva som er akseptabelt. Slik respons justerer derfor barnets grandiose selvpålevelse. Tilsvarende vil erfaringen av at mor eller far ikke alltid er til stede eller vet alt, gjøre at barnet i stedet for å støtte seg til idealiserte forestillinger om dem, må internalisere en egen forståelse av hva som er trygt og godt. Dermed endres og justeres selvbjektet som foreldrene er

opphav til, i barnets indre. Selvet er derfor på sett og vis å beskrive som en matrise av selvbjekter som gir individet sjanse til å relatere til sin verden.

Med andre ord vil et sunt selv utvikles i en kombinasjon av empatisk respons og optimal frustrasjon, ifølge Kohut. Et slikt selv vil, på sikt, ikke være fullstendig avhengig av andre, men ha internalisert tilstrekkelig positiv selvfølelse og de verdiene og normene som skal til for å erfare seg som trygg og anerkjent i verden og sammen med andre. Dermed kan det også relatere med et bredt følelsesmessig register i forholdet til andre.

Hvis vi nå tenker oss at barnet, ved å forholde seg til sine foreldre, også lærer om Gud og danner seg et selvobjekt av Gud, vil selvobjektet 'Gud' (som altså er noe barnet danner i sin egen intrapsykiske struktur og erfarer seg som alliert med eller uløselig knyttet til) være avgjørende bestemt av hvordan barnet får en grunnleggende erfaring av hvem Gud er, og hva det betyr å stå i forhold til Gud. Gud blir derfor også et selvobjekt og del av den matrisen av selvobjekter som utgjør selvets grunnleggende byggesteiner. En Gud som formidles som bekreftende, men uten at barnet får forståelsen av at Gud ordner alt eller kan alt (med andre ord: en Gud som ikke er en ren gjenspeiling av barnets grandiositet, men også tilbyr optimal frustrasjon), vil derfor bidra til å gi barnet en grunnleggende erfaring av egenverd og et realistisk forhold til seg selv og verden. En gudsforestilling som utelukkende gir normer og representerer krav til godhet og rettferdighet som er slik at de kan erfares som gode og riktige, vil gi barnet sjanse for å erfare at Guds normer gir trygghet og gode rammer, og dermed også fremme internaliseringen av slike normer.

Den siste beskrivelsen gjør det mulig å si at det i et teologisk perspektiv kanskje er en sammenheng mellom de to polene i selvet som Kohut beskriver, og samspillet mellom lov og evangelium. Det er imidlertid viktig å merke seg at om dette skal fungere positivt på Kohuts premisser, må evangeliet komme *først*. Bekreftelse av egenverd og bidrag til selvtilit og erfaring av å være sett og anerkjent er viktig for å trygge barnets identitet. Hvis barnet primært møter Gud som en som er streng, som krever og som ikke liker barnet dersom det ikke gjør som Gud vil, vil dette bidra til å opprettholde en grunnleggende utrygghet i barnet som gjør dets teologiske identitet skjør og usikker. Det skal vi se nærmere på nedenfor.

Hvis barnet primært møter Gud som en som er streng, som krever og som ikke liker barnet dersom det ikke gjør som Gud vil, vil dette bidra til å opprettholde en grunnleggende utrygghet i barnet som gjør dets teologiske identitet skjør og usikker.

Det er nemlig ikke gitt at gudsforestillingen uten videre får en positiv funksjon for utviklingen av selvet. De erfaringene som barnet (og senere den voksne) kan ha av Gud, vil være avhengige av om denne forestillingen også tillater en vekst ut over det som er selvets grunnleggende strukturer. Slik vekst er alltid nødvendig, men den er ikke minst nødvendig i tilfeller der barnet ikke har fått hjelp til å danne et stabilt kjerneselv. Som det fremgår av den raske skissen, vil Kohuts forståelse av selvets identitetsutvikling kunne gi en god basis for å forstå hvordan formidlingen av mennesket som skapt i Guds bilde, som elsket og villet av Gud, og Gud som en som også vil det gode og rette, kan knyttes sammen med elementer i en tradisjonell forkynnelse av lov og evangelium, og styrke identitetsdannelsen. Men det er ett viktig moment her som er sentralt for at gudsforestillingen skal kunne fungere på en måte som

er psykologisk sunn og adekvat: At den kan spille sammen med et selv som allerede har fått sjansen til å oppfatte seg selv som verdifullt og trygt. Dersom barnet ikke har fått sjansen til dette, vil forestillingen om Gud fort kunne tegnes inn i en sammenheng der den kompenserer for mangler i barnets identitetsdannelse. Da blir Gudsbildet støpt i formen til den som har blitt såret av slike erfaringer. Gud blir den som kompenserer for foreldrenes mangel på empatisk respons. Foreldreerfaring og gudserfaring er ufravikelig vevet sammen – men i dette tilfellet på en negativ måte.

Hvor viktig erfaringen av empati er for barnet, ser vi ifølge Kohut for alvor der hvor den ikke er tilstrekkelig til stede. Hvis det skjøre selvet som er under utvikling opplever traumatiske, plutselige og ikke-empatiske avvisninger fra andre, vil de impulsene som springer ut av en sunn form for grandiositet (se meg!) eller idealisering (jeg er alliert med far som er flink!) ikke få sjanse til å bli møtt, bekreftet eller justert. Følgen er at barnets følelser kan bli undertrykt eller avspilt fra selvet slik at de ikke lenger er internalisert som tilgjengelige deler

Hvis de ikke møter barnets følelser, men bare er opptatt av at det skal være konformt med deres egne idealer eller behov, vil barnet komme i en posisjon der det hele tiden er usikker på seg selv og på Gud.

av selvet. Det kan for eksempel skje hvis mor eller far er for opptatt med sitt eget og ikke speiler barnet eller engasjerer seg i det når det henvender seg til dem.⁴ Hvis de ikke møter barnets følelser, men bare er opptatt av at det skal være konformt med deres egne idealer eller behov (som kan komme til uttrykk i forestillinger om hvordan det er viktig å være for å være slik Gud vil at mennesker skal være), vil barnet komme i en posisjon der det hele tiden er usikker på seg selv og

på Gud. Fordi barnets oppmerksomhet hele tiden er rettet mot å tilpasse seg forventningene som kan skape grunnlag for å få positiv bekreftelse, vil dets egne følelser bli neglisjert slik at det på sikt ikke får tilgang til vesentlige sider i sitt eget indre, fordi det er blitt avspaltet fra det «som teller» som er idealisert adferd. Dette har også andre viktige konsekvenser for identitetsdannelsen: Barnet vil føle seg kraftløst og tomt, og mangle en kjerne i sin opplevelse av sitt selv, fordi det ikke blir «gitt seg selv» tilbake på en varig og stabil måte som kan gi det en god, tydelig og trygg opplevelse av seg selv og andre. Dermed blir barnet også mer sårbart for angrep og overgrep fordi det ikke har noe å stå imot slike trusler med. De to polene som skaper selvet (grunnleggende ambisjoner og idealer), og som skal gi barnet sjansen til å utfolde kreativ energi, blir ikke tilstrekkelig fast forankret. Derfor trer det inn forsvarsmekanismer og kompensasjonsstrategier som skal dekke over og skjule både den tomheten og de manglene som barnet opplever, og den intense opplevelsen av å trenge noe og noen som barnet dermed preges av i sitt grunnleggende forhold til seg selv og forhold til verden.

Et individ som har lidd under traumatisk mangel på å bli møtt empatisk, vil derfor hele tilden være på leting etter andre som det er mulig å identifisere seg med for å skape trygghet og få bekreftelse. Bare da kan det få en opplevelse av at de manglene det lever med kan bli gjenopprettet. Men fordi skaden allerede er skjedd, vil denne letingen alltid ha et visst umodent preg. Det er her Kohuts forståelse av identitetsdannelse gir grunnlag for å snakke om en narsissistisk personlighetsforstyrrelse: Et usikkert og ustabil selv søker å reproducere den infantile enheten eller symbiosen med et fullstendig speilende eller fullstendig empatisk selvobjekt. Hver gang dette selvobjektet viser seg ikke å leve opp til eller ikke å kunne tilfredsstille slike behov, vil det vokse frem en intens erfaring av sinne, forræderi eller av kraftløshet.⁵

Alt dette innebærer at barnets forhold til foreldre eller betydningsfulle andre i den tidlige fasen av identitetsutviklingen vil være av helt avgjørende betydning for hvordan det vil erfare seg selv, sine omgivelser og Gud. Det som kanskje er viktigst for oss å få frem her, er at erfaringen av Gud ikke bare skapes av at det blir forkynt «rett» om Gud. En rett forkynnelse kan ha negative konsekvenser dersom den møter mennesker som har med seg problematiske erfaringer fra tidligere som gjør at forkynnelsens gudsbilde bidrar til å forsterke disse problemene.

En rett forkynnelse kan ha negative konsekvenser dersom den møter mennesker som har med seg problematiske erfaringer fra tidligere som gjør at forkynnelsens gudsbilde bidrar til å forsterke disse problemene.

For at det ikke skal skje, er det – med Kohuts ord – viktig at forkynnelsen hverken virker fullstendig bekreftende eller fullstendig uempatisk og avvisende. Det er med andre ord grunn til å tenke litt mer gjennom hva slags gudsbilde det er viktig å fremme, og ikke falle i noen opplagte grøfter som kan være lette å havne i dersom man bare vil score raske og billige teologiske poenger.

Å trenge Gud – til hva?

Mange mennesker har en erfaring av at de «trenger Gud». Men hvorfor trenger de Gud – og til hva? I et teologisk perspektiv er det viktig å få frem at Gud ikke er en mennesker først og fremst trenger for å kompensere for en mangel, eller for noe som er galt eller vanskelig. Mennesket trenger Gud fordi det er gjennom forholdet til Gud at det fullt ut kan virkeliggjøre seg selv. Hvis Gud bare er der fordi mennesket trenger det, blir Gud formet i menneskers bilde og ut fra menneskers behov.

Et kohutiansk perspektiv viser dette godt: Mennesket trenger Gud for å bli bekreftet i hvem det er (skapt i Guds bilde med egenverd, gaver og evner). Mennesket trenger også Guds lov for å orientere seg godt i livet – og leve rett og godt. I vår identifikasjon med Gud som den som gjør tilværelsen

trygg og god, og som gir oss sjansen til å oppleve egenverd og utfolde oss, vil også gudsforestillingen, som en form for selvobjekt, bidra til menneskets identitetsutvikling.

Det hører med til det å vokse som menneske at vi innser at tilværelsen ikke alltid er god eller trygg, og at det skjer ting som vil gjøre at vår tilværelse ikke bare speiler våre ønsker, drømmer eller idealer. Dette er knyttet til den type erfaringer av frustrasjon som Kohut kaller optimal frustrasjon (ikke å forveksle med maksimal eller traumatisk frustrasjon). Det hører med til livet å erfare traumatiske opplevelser – og ikke blitt tilstrekkelig møtt og speilet av andre. Ingen unngår slike erfaringer. Det betyr også at alle mennesker bærer med seg sår fra manglende respons fra betydningsfulle selvobjekter og er «narsissistisk sårede» (Kohut). Slike sår kan føre til det Kill oppsummerer som «fragmented and fragmenting experiences of sexual lust and hostile aggression, distortions in one's perceptions of other humans, and intense anxiety at the prospect of not receiving sufficiently human or empathic responses from one's world. (...) Traumatic failures of empathy affect the very nature and potential of every human self, even to the point of impairing its ability to perceive accurately the reality of others or their capacity to care».⁶

For mennesker som ikke er blitt møtt på måter som gir dem en grunnleggende erfaring av trygghet og bekreftelse, vil erfaringen av Gud kunne bli helt annerledes: Da vil for eksempel «behovet» for Gud hele tiden uttrykke et behov for å bli bekreftet, men da på en måte som ikke gir grunnlag for å bygge opp en erfaring av selvstendig egenverd. Man vil hele tiden måtte vende tilbake til Gud for å vite at «man er noe». Det kan jo høres bra ut, men det bidrar ikke til at man får sjansen til å vokse som menneske dersom man hele tiden trenger å få vite at man er noe bare fordi man er elsket av Gud. En

En varig opplevelse av egenverd er bare mulig å utvikle dersom gudsforestillingen også kan bekrefte noe av det som mennesker er i seg selv.

varig opplevelse av egenverd er bare mulig å utvikle dersom gudsforestillingen også kan bekrefte noe av det som mennesker er i seg selv. Det er ikke alltid slik at forkynnelsen gir sjansen til det, dersom den hele tiden betoner hvordan mennesket et verd noe fordi Gud har villet frelse det fra dets status som synder, i en form for double-bind som både skaper

en situasjon og løser den – men uten noen gang å oppheve den og la den være forgangen. Her vil man kunne erfare Gud på en tvetydig måte: som den som bekrefter ens mangel på egenverd, men også som den som verdsetter hvem en er, når en verdsetter at Gud verdsetter en.

Det å utvikle og styre sin egen selvstruktur er alltid avhengig av selvobjekter som en kan identifisere seg med og hente styrke og energi fra. En god identitetsutvikling øker selvets evne til å anvende selvobjektene på en måte

som er tjenlig og som styrker selvets videre utvikling, og ikke bare gjenspeiler infantile behov. Jo mer man vokser som menneske, desto mer øker evnen og friheten til å velge selvobjekter fra tilgjengelige personlige og kulturelle ressurser. Det viktige i denne sammenhengen er at dette i sin tur fremmer personens evne til å sikre seg tilstrekkelig empatisk respons fra omgivelsene. Det må til for å opprettholde og nære et sammenhengende og kreativt selv. Muligheten for å bli helbredet fra gamle sår ligger derfor gjemt i nyvunne sjanser for å identifisere og finne sakssvarende selvobjekter som kan speiles og idealiseres i realistiske omgivelser.⁷ Kohut ser derfor ikke en sunn identitet som noe som uttrykker seg i en helt autonom personlighet. Selvet er alltid dannet gjennom relasjonene til andre, og disse andre har gitt opprinnelsen til selvobjektene. Oppbyggingen av en intern selvstruktur gir tilstrekkelig selvtillit og selvtrygghet til å vekke og fremme empati i relasjon med andre. Vekst og modning manifesterer seg derfor i hvordan forholdet mellom selv og selvobjekter endrer seg.

Muligheten for å bli helbredet fra gamle sår ligger derfor gjemt i nyvunne sjanser for å identifisere og finne sakssvarende selvobjekter som kan speiles og idealiseres i realistiske omgivelser.

Et eksempel på hvordan mennesker får sjansen til å utvikle en erfaring av egenverd, er gjennom aktivitet og samspill med andre der de konkret lærer seg å bli verdsatt for hvem de er, og ikke bare for hva de gjør for andre. Hvis man bare blir verdsatt for hva man gjør for andre, og dermed blir «speilet» som en som oppfyller andres behov, kan det fort reprodusere en struktur i identiteten som er preget av at man trenger bekræftelse fra andre hele tiden. Men hvis man blir verdsatt også når man ikke gjør eller er noe direkte for andre, og også når man ikke bare tilpasser seg deres forventninger og behov, kan man lære seg å stole på seg selv og verdsette seg selv. I kristen sammenheng er dette poenget viktig som et kritisk apropos til en forkynnelse som er så andreorientert at mennesker ikke lærer seg å verdsette og ivareta egne behov og utøve egenomsorg. Det er derfor en utfordring i kristne sammenhenger å kunne bygge opp og fremme konkrete erfaringer som gir deltakerne opplevelsen av at de har et *selvstendig* verd. Deres erfaringer av seg selv kan og bør forankres i noe positivt som ikke bare er styrt av relasjonen til andre, og av andres anerkjennelse eller velvilje.

Slike erfaringer er, slik vi ser det, også forbundet med at Gud kan erfares som empatisk, og som en som kan romme og møte hele det menneskelige følelsesspekteret, inklusive sinne, sorg og opplevelsen av meningsløshet. Gud kan oppleves på denne måten når de som representerer og forkynner Gud selv er i stand til å ivareta hele dette spekteret og romme det. Men det er ikke alltid tilfelle. Noen ganger kan Gud og Guds vilje fremstilles på måter som innebærer

at Gud ikke har forståelse eller empati for mennesker og deres livssituasjon. Det kan skje når kristne ledere innrømmer at deres syn på skilsmisse og gjengifte kan oppleves som «hjerterått», men at de likevel må stå for dette fordi de må være lydige mot «Guds ord». En innrømmet «hjerterå» posisjon er jo i realiteten en posisjon som sier at selv om noe oppleves som galt, spiller det ikke noen rolle at mennesker har denne opplevelsen. Vi synes ikke det er rart om mennesker vender seg bort fra kirken dersom de gjør seg slike erfaringer.

Det hender jo dessuten at Gud presenteres som enten selektivt empatisk eller helt uempatisk. Per Haakonsens foredrag vinteren 2012 om hvordan Gud virket og straffet gjennom massakren på Utøya, er en illustrasjon på et slikt gudsbilde.⁸ Et gudsbilde som dette innebærer i realiteten at enhver som opplevde dette som forferdelig, egentlig ikke hadde innsett at Guds vilje

Her får normale menneskelige erfaringer ingen sjanse til å bli speilet i gudsbildet som er i spill. I stedet bidrar gudsbildet bak en slik forkynnelse til å skyve til side (eventuelt avspalte) slike naturlige og sunne erfaringer og gjøre dem teologisk illegitime.

skjedde her, og at man derfor burde være glad for det som skjedde. Her får normale menneskelige erfaringer ingen sjanse til å bli speilet i gudsbildet som er i spill. I stedet bidrar gudsbildet bak en slik forkynnelse til å skyve til side (eventuelt avspalte) slike naturlige og sunne erfaringer og gjøre dem teologisk illegitime. Det er mulig at slike forestillinger om Gud vil kunne fungere i møte med mennesker som selv er så såret at de her finner en ny bekreftelse på at Gud er viktigere enn hva deres følelser forteller dem, men innenfor en

normal selvutvikling er et slikt gudsbilde ikke noe annet enn en manifestasjon av at det vi holder for å være viktig, ikke betyr noe for Gud. Og hvem vil tro på en slik Gud? Både selverfaringen og identitetsdannelsen vil i møte med slik forkynnelse derfor ha forringede muligheter til normal vekst i møte med et slikt gudsbilde, fordi man i møte med det vil mangle mulighet for å erfare seg selv (inklusive sine følelser) som bekreftet, verdifull og trygg i seg selv.

Hvis et barn lærer at det er viktigst å være lydige mot Gud uansett hva det selv føler, vil det ha problemer med å utvikle tilstrekkelig trygghet til å stå for egne verdier og normer, men vil hele tiden være avhengig av andre. Hvis barnet lærer at det ikke skal tro at det er noe i seg selv fordi det er syndig, vil det heller ikke oppleve å få bygget opp den grunnleggende selvtryggheten det trenger. Derfor vil barnet i stedet hele tiden være avhengig av å få denne gjennom en relasjon til andre – noe som i følge Kohut gjør at det utvikler usunne narsissistiske tendenser. Gud blir da hele tiden den som barnet både er henvist til for å få trygghet, og den som det aldri kan være trygg nok på. Gud blir som den utrygge forelderen. Bare når barnet har en fundamental erfaring av Gud som en som vil det vel og elsker det ubetinget, kan det komme videre med tanke på den negative dynamikken som her er antydnet.

La oss oppsummere dette avsnittet: *Vi trenger en forkynnelse av Gud som kan gjøre oss hele, og som ikke bidrar til at deler av vår erfaringsverden og vårt følelsesliv blir avspaltet og fortrenget.* En slik forkynnelse må både være i stand til å fremme normale og sunne psykologiske betingelser hos dem som hører den, og samtidig utfordre dem til å vokse videre som mennesker og som kristne. Slik vekst kan ikke skje uten at gudsbildet gir mennesker en grunnleggende opplevelse av selvverdi og av at deres følelser og erfaringer betyr noe. Hvis forkynnelsen bare bekrefter negativ selverfaring og et utrygt og trengende selv ved å forkynne Gud som den vi skal være lydige mot, og da kan komme til med all usikkerhet og vårt behov for å føle oss verdsatt, vil den på sikt bare vedlikeholde infantilerende strukturer i selvet.

Vi trenger en forkynnelse av Gud som kan gjøre oss hele, og som ikke bidrar til at deler av vår erfaringsverden og vårt følelsesliv blir avspaltet og fortrenget.

Å formidle Gud med følelser og kropp: Noen teologiske konsekvenser

Det er ikke hva mennesker *sier* som primært bestemmer hvordan vi erfarer Gud. Det er hvem de er, hva de gjør, og hvordan de formidler sin tro. Dette er på mange måter helt grunnleggende for å forstå hvordan kristen tro formidles videre, og hvordan den kan bidra til at mennesker åpner seg for verden. Det er andre mennesker som er Guds hender, kropp og munn. Theresa av Avila har angivelig formulert denne bønningen om dette poenget:

Christ has no body now but yours,
No hands, no feet on earth but yours,
Yours are the eyes through which he looks
Compassion on this world,
Yours are the feet with which he walks to do good,
Yours are the hands, with which he blesses all the world.
Yours are the hands, yours are the feet,
Yours are the eyes, you are his body.
Christ has no body now but yours.

Den som skal gi andre en tro på Gud som kan åpne dem for verden og møte den med tillit, må derfor formidle Gud med kropp og sjel, med følelser og bevegelser. En omsorgsfull Gud erfares bare gjennom hvordan andre viser konkret omsorg for andre – med kropp og oppmerksomhet, blick og berøring. En nådig Gud erfares bare der mennesker viser sjenerøsitet. Kristen frihet finnes bare der mennesker kan få en bekreftet opplevelse av at det er tillatt å være glade, kreative og utforskende i møte med livets utfordringer og krav.

Gud som skaper erfares der mennesker kan få lov å oppleve at de ikke må skape seg selv ved å tilpasse seg andres forventninger og krav, men i stedet kan være bekreftet som verd noe i seg selv – som skapt i Guds bilde og derfor anerkjent og akseptert av Gud.

Med dette som en bokstavelig talt grunnleggende side av kristen identitetsdannelse, er det også mulig å møte og å mestre bedre de frustrasjoner og vanskeligheter som livet unektelig byr på: Da vil ikke lidelse, sykdom eller død være noe som motsier troen på Gud – fordi Gud ikke er skapt i et idealisert bilde som skal kompensere for mangler i identitetsutviklingen. Gud er derimot her representert i selvet som et selvobjekt som fungerer sammen med en voksen tro – en tro som har lært å holde ut og leve med det som truer tilværelsen og vår tillit til den. La oss illustrere dette med et eksempel: Kristne mennesker får ofte

Da vil ikke lidelse, sykdom eller død være noe som motsier troen på Gud – fordi Gud ikke er skapt i et idealisert bilde som skal kompensere for mangler i identitetsutviklingen.

høre at de har et kall fra Gud, til det ene eller det andre. Et slikt kall fungerer speilende, bekreftende og ofte identitetsstyrkende i møte med ulike former for livsutfordringer. Dette er både viktig og positivt. Men av og til vil sykdom eller andre faktorer (som for eksempel å ha manglende evne til å stå til eksamen for å bli sykepleier eller prest) problematisere kallet. Da er det viktig at gudsbildet er utviklet slik at Gud ikke bare er speilende og bekreftende, men også er i stand til å hjelpe mennesker å leve i en verden og med erfaringer som ikke er ideelle. Med andre ord: Gudsbildet trenger også å romme frustrasjonene i livserfaringene. Gud kan og må romme både gleden og klagen.

Derfor er det viktig å forkynne en Gud som er nærværende i det som er vondt, vanskelig og krevende – ja, å forkynne en medfølende og medlidende Gud. Men denne Gud har ingen enkel løsning på livets grunnleggende utfordringer. Gud ordner ikke alt for oss – Gud er ikke den som oppfyller våre narsissistiske drømmer om allmakt, udødelighet eller usårbarhet. Gud hjelper oss å leve med og i vår sårbarhet fordi det er gjennom å være åpne og sårbare at vi kan møte andre mennesker med hele oss, og dermed også gi dem sjansen til å erfare at Gud vil ha med hele vårt liv å gjøre – ikke bare med det som «passer inn». Å hjelpe mennesker å leve med hele seg er derfor en teologisk oppgave – fordi det i sin tur også hjelper dem å la Gud være Gud i hele livet, og la dem vokse slik at de også kan være Guds bilde i andres liv.

Jan-Olav Henriksen
er professor ved Det teologiske Menighetsfakultet
E-post: Jan.O.Henriksen@mf.no

Hilde Marie Aarflot

er prest

E-post: Hilaar@online.no

Referanser

- Karterud, S. (1995). *Fra narsissisme til selvpsykologi: en innføring i Heinz Kohuts forfatterskap*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Kill, A. S. (1986). Kohut's psychology of the self as a model for theological dynamics. *Union Theological Seminary Quarterly Review*, 1, 17–32
- Henriksen, J.-O. (2012). Alltid mulighet for ondskap. *Ung Teologi*, 2, 43–51
- Henriksen, J.-O. (2013). *Relating God and the self: dynamic interplay*. Farnham: Ashgate
- Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: a systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. New York: International Universities Press
- Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press

Noter

1. Denne fremstillingen av Kohut bygger i stor grad på Anthony S. Kill (1986): «Kohut's Psychology of the Self as a Model for Theological Dynamics» i: *Union Theological Seminary Quarterly Review*, 41, 1, 17–32, her s. 19f. Vi gjør dette ut fra samme vurdering som mange andre, nemlig at det er lettere å lese Kohut ut fra andres fremstilling enn på bakgrunn av hans egne tekster. En god norsk fremstilling av Kohut (men uten noen referanse til religion eller religiøse temaer, noe det også er lite av hos Kohut selv) er Sigmund Karterud (1995): *Fra narsissisme til selvpsykologi*, Oslo: Ad Notam Gyldendal.
2. Som det fremgår av denne fremstillingen, kan Kohut derfor leses som et kritisk alternativ til Freuds driftspsykologi. Det utelukker ikke at driftene også har betydning i forbindelse med identitetsutviklingen, men først i forlengelsen av og på bakgrunn av relasjonene som barnet inngår i, og som konstituerer dets ramme og preg.
3. Se Kill, 20.
4. Sml. Kill, 21. Kill henviser her til Kohut, *The Analysis of the Self*, 47; 55–56; 183–186, og *The Restoration of the Self*, 208–210.
5. Sml. Kill, ibid.
6. Kill, 22.
7. Sml. Kill, 23.
8. For mer om dette, se Jan-Olav Henriksen (2012): Alltid mulighet for ondskap. *Ung Teologi*, 2.